

УДК 336:225.631

Крюкова І.О.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку й аудиту
Одеського державного аграрного університету

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

SOME PROBLEMS OF ORGANIZATION OF AUDIT OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN AGRARIAN FORMINGS AND DIRECTION OF THEIR DECISION

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність та зміст аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань у контексті системи специфічних ознак розвитку сільського господарства як сектора національної економіки. Визначено основні причини, які стримують впровадження аудиту соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу в сучасних умовах. Запропоновано сукупність методів здійснення соціального аудиту та ключові напрями вирішення проблем його організації в аграрних формуваннях.

Ключові слова: аудит, соціальна відповідальність, аграрні формування, аграрний сектор, стандарти соціального аудиту, сільські території.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены сущность и содержание аудита социальной ответственности аграрных формирований в контексте системы специфических признаков развития сельского хозяйства как сектора национальной экономики. Определены основные причины, которые сдерживают внедрение аудита социальной ответственности субъектов аграрного бизнеса в современных условиях. Предложена совокупность методов проведения социального аудита и ключевые направления решения проблем его организации в аграрных формированиях.

Ключевые слова: аудит, социальная ответственность, аграрные формирования, аграрный сектор, стандарты социального аудита, сельские территории.

ANNOTATION

The essence and maintenance of audit of social responsibility of the agrarian enterprises is considered in the context of the system of specific signs of development of agriculture as sectors of national economy are considered in the article. The main reasons which restrain introduction of audit of social responsibility of subjects of agrarian business in modern terms are certain. The aggregate of methods of realization of social audit and key trends of decision of problems of his organization is offered in the agrarian have been offered.

Keywords: audit, social responsibility, agrarian enterprises, agrarian sector, standards of social audit, rural territories.

Постановка проблеми. Формування передумов сталого і динамічного розвитку аграрного сектора України та реалізація національної парадигми виходу на європейські агропродовольчі ринки неможливі без активізації найважливішого фактора сучасної бізнес-системи – її соціальної складової. Прогресивні концепції і методичні підходи до управління бізнесом беззаперечно довели, що дієвим шляхом зміцнення ринкових позицій фірми на ринку є відкритість, прозорість і висока ступінь відповідальності перед суспільством і окремими соціальними сегментами. Соціально-орієнтований підхід в управлінні є ефективним інструментом

підвищення довіри до компанії з боку суб'єктів ринку та ступеня її конкурентоспроможності. Діагностування і позиціонування підприємницьких структур з точки зору рівня їхньої соціальної активності забезпечує аудит соціальної відповідальності бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження спектрів соціальної відповідальності аграрного бізнесу за останніх років набули широкого висвітлення у працях відомих учених-економістів, серед яких найбільш вагомих внесок теорію та методологію аналізу зробили: В.Г. Андрійчук, В.В. Кужель, Ю.О. Лупенко, О.В. Митяй, П.Т. Саблук, Г.Ф. Хорунжий, здобутки яких доповнюються науково-теоретичними і прикладними аспектами соціального аудиту, якому присвячені праці Т.В. Гришиної, О. Касперович, О.В. Мазурик, Ю. Одегова, Ю.Н. Попова, А.А. Шулуса, П. Шлендера, А. Куре, Р. Ватьє, Ж. Ігаленс, Дж. Акерлофа та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим прогресивна практика здійснення аудиту соціальної відповідальності внаслідок дії низькі факторів суб'єктивного й об'єктивного характеру не знайшла належного втілення у діяльності вітчизняних аграрних формувань. Низький рівень соціальної активності та перешкоди використання ефективних технологій аудиту в аграрному секторі вимагають більш поглибленого моніторингу сучасного стану, проблем організації аудиту та пошуку можливих шляхів їх вирішення, що є неодмінною умовою реалізації загальнонаціональної стратегії активізації європейської інтеграції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є дослідження проблемних аспектів імплементації практики аудиту соціальної відповідальності в діяльність аграрних формувань та обґрунтування напрямів їх вирішення з урахуванням специфіки розвитку аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний агропродовольчий сектор на загальнонаціональному рівні визнаний провідним сектором національної економіки та пріоритетною

сферою інноваційних перетворень. Реалізація сучасних концепцій формування потужного експортоспроможного аграрного виробництва нерозривно пов'язана з розробкою та використанням механізмів капіталізації аграрного бізнесу, домінантним інструментом яких постає підвищення рівня соціальної відповідальності аграрних формувань та аудит її досягнутого рівня.

Вітчизняні науковці наголошують на двоякій природній сутності соціального аудиту: у широкому сенсі його використовують як моніторинг соціальних взаємовідносин на різних рівнях соціально-економічних систем [1, с. 289], у вузькому – як оцінку господарської діяльності підприємства на предмет дотримання принципів соціальної відповідальності [2, с. 114].

Досить часто у науковій літературі ототожнюються категорії «соціальний аудит», «соціальний аудит відповідальності», «аудит корпоративної відповідальності». Актуальною сферою наукових досліджень постає соціальний аудит ефективності та стратегічний соціальний аудит [3, с. 162].

Частина авторів соціальний аудит звужує до аудиту соціально-трудова відносин адміністрації з персоналом організації та ототожнює з аудитом трудовим [4, с. 152]. Зміст категорії «соціальний аудит» трактується авторами в контексті перевірки результативності управління соціальною діяльністю підприємства та здатності підприємства вирішувати соціальні проблеми і забезпечувати захист від соціальних ризиків [5, с. 99]. Вживаним є трактування сутності соціального аудиту як інструменту соціального управління і результативності реалізації проектів соціального розвитку [6, с. 88].

У світовій практиці проведення соціального аудиту його концептуальний зміст визначають як комплексний підхід до процесу перевірки, оцінки, підготовки звітності, а також у цілому до підвищення результативності діяльності й управління компанією [7, с. 81]. Аудит соціальної відповідальності бізнесу (організації, установи) проявляється як один з ключових елементів механізму взаємодії господарюючого суб'єкта із зовнішнім і внутрішнім середовищем [8, с. 64]. Професійні аудиторські фірми соціальний аудит розглядають у призмі програми SMETA (Sedex Member Ethical Audit) через чотири основних напрями: охорона праці та виробнича безпека, відношення до навколишнього середовища, імідж компанії на ринку.

Аграрний сектор за комплексом своїх специфічних параметральних ознак відрізняється від інших сфер і галузей національної економіки. Разом з тим аграрне виробництво є сферою підприємницької діяльності, в якій соціальна відповідальність є неодмінною передумовою функціонування бізнес-структур, оскільки мова йде про вирішення стратегічних завдань існування країни та її населення: забезпечення країни екологічно чистими якісними продуктами харчування, розв'язання соціальних про-

блем села та відродження сільських територій. В умовах критичної обмеженості потенціалу державної підтримки та прямого фінансування аграрного сектору з боку держави, пріоритетним напрямом вирішення гострих проблем розвитку сільських територій постає використання механізмів соціально відповідального бізнесу. Моніторинг процесів і результатів реалізації соціально-орієнтованих програм покликаний забезпечити аудит соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур.

Наукові дослідження діяльності бізнес-структур Південного регіону України показали, що сучасні реалії функціонування аграрних формувань не створюють сприятливих умов для активізації здійснення аудиторських перевірок, зокрема які носять зовнішній характер та проводяться професійними суб'єктами аудиторської діяльності. Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» обов'язковим є проведення аудиту з метою підтвердження повноти та достовірності річної фінансової звітності публічними акціонерними товариствами, підприємствами – емітентами цінних паперів, професійними учасниками ринку цінних паперів, засновниками банків, страхових і холдингових компаній, підприємствами з іноземними інвестиціями [9]. Таким чином, для аграрних формувань різних організаційно-правових форм господарювання (за виключенням публічних акціонерних товариств, частка яких в регіоні становить не більше 8%), проведення аудиту є необов'язковим, що значно уповільнює практику здійснення аудиторських перевірок. Крім того, стримуючим фактором користування зовнішніми аудиторськими послугами для аграрних підприємств є їхні вартісні критерії, які в умовах складного фінансового стану аграрних бізнес-структур часто є незадовільними для керівництва. Використання аудиту соціальної відповідальності для аграрних формувань на сучасному етапі є інноваційним інструментом оцінки своїх позицій, який не отримав належного сприйняття і довіри серед керівників і персоналу сільськогосподарських підприємств, що створює додаткові перешкоди для його імплементації у господарську практику.

Серед основних причин, які стримують впровадження аудиту соціальної відповідальності у практику діяльності аграрних формувань, можна відзначити:

- незадовільний рівень сприйняття філософії соціальної відповідальності як концепції сучасного управління та інструменту підвищення рівня конкурентоспроможності;
- відсутність чіткої методики організації та проведення аудиту соціальної відповідальності у вітчизняній практиці;
- нестабільний фінансовий стан суб'єктів аграрного бізнесу, що звужує можливості користування послугами аудиторських фірм;
- домінуюча практика здійснення внутрішніх аудиторських перевірок низької якості,

невисокий рівень професійної підготовки внутрішніх аудиторів;

- низька ступінь соціальної відповідальності аграрних формувань в розрізі ключових напрямів такої діяльності;

- низький рівень культури спілкування аграрних формувань із іншими суб'єктами агропродовольчого ринку;

- обмеженість фінансового потенціалу аграрних бізнес-структур щодо реалізації соціально-орієнтованих програм розвитку сільських територій;

- повільність процесів імплементації у вітчизняну практику обліку, аудиту та управління міжнародних принципів і стандартів соціальної відповідальності, які прийняті міжнародними неурядовими організаціями.

Аграрному сектору, на відміну від інших секторів національної економіки, властиві специфічні параметри розвитку, які накладають відбиток на методику і характер здійснення аудиту соціальної відповідальності. Так, серед якісних параметральних характеристик аудиту, як виду діяльності, вчені називають: неупереджений характер, точність, об'єктивність, періодичність, системність, достатність, доречність [10, с. 26]. Аграрні формування визначаються досить складним процесом управління, масштабністю, поєднанням природно-кліматичних біологічних, екологічних, економічних і соціальних факторів в єдиному господарському процесі, домінуючим з яких постає людський фактор. З огляду на це, аудит соціальної відповідальності має визначатись комплексним характером і багатопрофільним спрямуванням у виборі об'єкта аудиту, аналітичних процедур, методичних прийомів і методів. Аудит соціальної відповідальності логічно пов'язаний із політикою розвитку сільських територій та соціальними витратами аграрних формувань. Значною проблемою в даному аспекті залишається низький рівень фінансування соціальних проектів і програм аграрними підприємницькими структурами та нечіткі контури соціальних витрат як економічної та облікової категорії. У вітчизняній практиці для обліку соціальних витрат призначені синтетичні рахунки 65 «Розрахунки за страхуванням» та 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». У фінансовій звітності аграрних формувань інформація про розміри і характер соціальних витрат обмежується рамками ф. № 1 «Баланс», ф. 50 с. -г. «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», ф. № 2 «Звіт про фінансові результати» як частина інших операційних витрат підприємства, ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів» у складі витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи. Разом з тим дана інформація представлена стандартними обов'язковими статтями з утримання персоналу аграрних формувань і не містить передумов облікового відображення додаткових витрат, пов'язаних із реалізацією програм соціально

відповідального аграрного бізнесу. У зв'язку з цим слушною є пропозиція вітчизняних науковців, які пропонують доповнити ф. № 2 «Звіт про фінансові результати» додатковою статтею «соціальні витрати», що дасть можливість здійснення більш поглибленого аудиту соціальної відповідальності компаній [11].

Удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення аудиту соціальної відповідальності має відбуватися й у напрямі розробки та впровадження внутрішніх і галузевих стандартів соціальної відповідальності, відсутність яких практично повністю унеможлиблює процес соціального аудиту та активізацію її практики в діяльності вітчизняних аграрних бізнес-структур.

Досліджуючи методологію проведення аудиту соціальної відповідальності, можна визначити головний предмет такого аудиту як сукупність соціально-орієнтованих процесів і явищ підприємства, які знаходяться у спектрі площини соціальної відповідальності, є елементом загальної системи управління господарською діяльністю та підлягають процедурам аудиторської перевірки.

Зважаючи на специфіку та багатофункціональний характер діяльності аграрних формувань, ключовими об'єктами аудиту соціальної відповідальності мають стати: 1) аудит соціальної відповідальності перед партнерами сільськогосподарських підприємств (постачальники, підрядники, консалтингові фірми, кадрові агентства тощо); 2) аудит соціальної відповідальності перед інвесторами та кредиторами; 3) аудит відповідальності аграрних формувань перед державними органами як суб'єкт «відкритої» та «прозорої» національної економіки; 4) аудит відповідальності перед покупцями та посередниками; 5) аудит відповідальності перед споживачами за виробництво якісної, екологічної та безпечної сільськогосподарської сировини і продуктів харчування; 6) аудит соціальної відповідальності перед персоналом підприємства; 7) аудит соціальної відповідальності перед громадами сільських територій; 8) аудит соціальної відповідальності перед суспільством за збереження навколишнього середовища. Сукупність широкого спектра об'єктів аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань вимагає обґрунтування комплексу методичних прийомів його проведення й організації (рис. 1).

Одним із традиційно проблемних принципових напрямів здійснення аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань залишається аудит системи соціально-економічних відносин з персоналом підприємства. Протягом останніх років в сільському господарстві спостерігається найнижчий рівень оплати праці та соціального захисту населення, реальний рівень доходів населення сільських територій у більшості випадків залишається нижче прожиткового мінімуму, умови праці та відпочинку селян не враховують сучасних стандартів соціального

забезпечення населення європейських країн. Так, за офіційними даними Державної служби статистики України, середньомісячний рівень номінальної заробітної плати в Україні у 2014 р. становив 3480 грн (за усіма секторами національної економіки). У сфері аграрного виробництва рівень середньої заробітної плати працівників склав 2476 грн (71,1% від середньо національного рівня) [12]. Головним проблемним аспектом соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур перед персоналом постає рівень сприйняття керівництвом підприємств сутності та змісту соціального захисту працівників. Проведені опитування керівників аграрних підприємств суспільного сектора Одеської області показали, що основними формами соціальної відповідальності керівники господарюючих суб'єктів бачать розмір заробітної плати, програми державного соціального страхування та умови соціальної інфраструктури сільських територій (питання забезпечення газо- та водопостачання) в межах сільських територій. При цьому головною умовою підвищення рівня соціальної відповідальності перед персоналом в сучасних умовах є прибутковість діяльності.

Одним із домінуючих напрямів імплементації аудиту соціальної відповідальності у практику господарювання вітчизняних аграрних формувань у сучасних реаліях є запровадження системи стандартів і нормативів. Обґрунтування соціальних стандартів життя в межах сільських територій та проведення на їх основі аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу може виявитись тим стимулюючим фактором, який дозволить провести оперативну діагностику та нівелювати ризики соціального управління і розвитку сільських територій у стратегічному періоді.

Результати наукових досліджень свідчать, що у сфері вітчизняного управління стандарти та нормативи соціально відповідального бізнесу втілюються досить повільно. Спостерігається чітка та стійка залежність між рівнем соціальної відповідальності бізнесу та формою власності і господарювання суб'єктів підприємницької діяльності, масштабами діяльності, ступенем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і міжнародного партнерства, рівнем сприйняття корпоративної етики персоналом компанії. Впровадження у практику управління стандартів

Рис. 1. Методи здійснення аудиту соціальної відповідальності в аграрних формуваннях

соціальної відповідальності є необхідною передумовою організації і проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу. У світовій практиці для проведення аудиту соціальної відповідальності використовуються стандарти типу: GRI – «Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку», AA 1000 AS – «Основні етапи: планування, визначення (уточнення) цінностей і завдань, звітність, підготовка звіту та проведення аудиту зовнішньою організацією, SA8000, що встановлює норми відповідальності роботодавця в галузі умов праці, міжнародний кодекс соціальної відповідальності [13; 14 с. 186].

Наукові дослідження сучасного стану та проблемних питань організації та впровадження аудиту соціальної відповідальності в аграрних формуваннях дозволили обґрунтувати основні напрями їх вирішення:

- покращення обліково-аналітичного забезпечення процесу аудиту соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу шляхом виділення у фінансовій звітності спеціалізованих статей, які відображатимуть обсяг витрат на соціальні заходи суб'єктів господарювання;

- імплементація у практику сучасного управління аграрними формуваннями концепцій та методичних підходів соціально-орієнтованого і відповідального аграрного бізнесу;

- розробка та впровадження стандартів, норм і нормативів соціальної відповідальності аграрного підприємства;

- підвищення якості та розширення спектра надання аудиторських послуг вітчизняними суб'єктами аудиторської діяльності;

- удосконалення нормативних положень аудиторської діяльності та внесення доповнень до Закону України «Про аудиторську діяльність» у частині розширення сфери фінансового контролю, розширення спектра аудиторських послуг, які регламентуються Аудиторською палатою України;

- удосконалення методики аудиту, її адаптація до соціальної площини здійснення аграрного бізнесу та трансформованої системи облікової і аналітичної інформації про діяльність підприємств, яка включає фінансову звітність та аудит зовнішнього оточення господарюючих суб'єктів;

- кардинальне змінення парадигми сприйняття аграрного сектору як пріоритетного сектору національної економіки, а людського фактора – як провідного фактору успіху підприємства на ринку;

- зміщення управлінських акцентів у бік об'єктивної необхідності реалізації соціально-орієнтованих програм як ключового напрямку покращення конкурентних позицій аграрного формування на агропродовольчому ринку.

У міжнародній практиці здійснення аудиту його результати підтверджуються системою видачі сертифікатів, індивідуальних ідентифікаційних номерів соціально відповідальних компаній, оприлюдненими у засобах масової інформації аудиторськими висновками та ауди-

торськими звітами про проведення перевірок, що сприяє формуванню позитивного іміджу фірм і позиціюванню їх на ринку як прозорих, відкритих до суспільства бізнес-одиниць, пріоритетними стратегічними інтересами яких є інтереси суспільства в цілому та окремих громадських груп. Упровадження такої практики здійснення аудиту соціальної відповідальності у господарській діяльності вітчизняних аграрних формувань сприятиме вирішенню ключових проблем розвитку аграрного сектору та сільських територій, зокрема: підвищенню рівня якості життя сільського населення, подальшій розбудові соціальної інфраструктури сільських територій, зростанню інвестиційних та кредитних рейтингів суб'єктів аграрного бізнесу, підвищенню результативності управління персоналом організації та нарощуванню ринкової вартості аграрних бізнес-одиниць.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведені наукові дослідження показали, що основними напрямками впровадження практики аудиту соціальної відповідальності в аграрних формуваннях мають стати: розробка та використання стандартів і нормативів, імплементація у практику управління сучасних концепцій менеджменту, адаптація методик проведення аудиту соціальної відповідальності до специфічних умов розвитку аграрного сектору. Перспективами подальших наукових розробок є удосконалення методичних засад технологій аудиту соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кужель В.В. Соціальна політика та соціальні інвестиції підприємств агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 286-294.
2. Голінач Л.І. Сутність соціального аудиту в процесі утвердження соціальної відповідальності бізнесу / Л.І. Голінач // Економічний аналіз. – 2014. – № 2. – С. 113-118.
3. Полякова Л.М. Аспекти розвитку системи соціального аудиту в Україні / Л.М. Полякова, Н.І. Демків // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2009. – № 639. – С. 159-162.
4. Шулуc А.А. Социальный аудит / А.А. Шулуc. – М.: «Академический проект», 2008. – 620 с.
5. Chrch, O. V. The development of Social Audit in the system of social control. Scientific Bulletin of Kherson State University. – 2013. – Series: Economics 2. – P. 98-102 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.sts.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.
6. Социальный аудит: технологии, стандарты, основные понятия. Словарь-справочник. – М.: АТиСО, 2007. – 320 с.
7. Ігнатенко М.М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств / М.М. Ігнатенко // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 78-83.
8. Хоружий Г.Ф. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна ефективність: [монографія] / Г.Ф. Хоружий. – К.: УБС НБУ, 2009. – 255 с.
9. Про Аудиторську діяльність: Закон України № 3126-ХІІ від 22 квітня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/закон%20україни%20про%20аудиторську%20діяльність>.
10. Гришина Т.В. Технология проведения социального аудита / Т.В. Гришина // Социальный аудит: проблемы развития. – М.: «АТИСО», 2008. – 216 с.
 11. Чебан Ю.Ю. Соціальні витрати аграрних підприємств: особливості формування, обліку, відображення у фінансовій звітності / Ю.Ю. Чебан // Ефективна економіка. – 2015. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4009>.
 12. Статистичний щорічник України за 2014 р. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm.
 13. Международный стандарт: Социальная ответственность организации. Требования. Международный комитет по корпоративной социальной ответственности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trud22.ru/partner/socotvrab/standart/>.
 14. Національні стандарти соціального аудиту. – Донецьк: ЦСА, 2011. – 396 с.